

**ВПЛИВ КАРМИ НА ХАРАКТЕР**

Слово «карма» (крія) походить від санскритського «крі» – робити. Будь-яка дія є карма. Технічно це слово позначає також результати дій. У зв'язку з метафізичними міркуваннями, вона також позначає іноді результати, причинами яких були наші колишні дії, але в Карма-йозі ми маємо справу зі словом «карма» в значенні турботи. Мета людства – знання, тобто це єдиний ідеал, поставлений перед нами східною філософією.

Не насолода, а знання – мета людини. Насолода і щастя швидко закінчуються, тому, помилково припускати, що насолода може бути метою. Причина всіх нещасть у світі полягає в тому, що люди через своє нерозуміння вважають насолоду ідеалом до якого слід прагнути. Але людина через деякий час розуміє, що те, до чого вона йде – це не щастя, а знання і що, як задоволення, так і страждання однаково великі вчителі. Людина розуміє, що вона стільки ж учиться від добра, як і від зла. Насолода і страждання проходять перед її душею, залишаючи на ній різні відбиття і результатом цих з'єднаних вражень є те, що називається характером людини.

Якщо ми розглянемо характер людини, то ми побачимо, що він насправді є лише поєднанням нахилів людини – підсумком напрямків його розуму і, що горе та радість є рівноцінними чинниками в утворенні характеру. Зло і добро в рівній мірі формують характер і в багатьох випадках горе кращий учитель, ніж щастя.

Вивчаючи великі характери, які є у світі, ми відзначаємо, що у величезній більшості випадків, горе вчило більше за радість, бідність вчила краще, ніж багатство і удари краще збуджували внутрішній вогонь, ніж похвали.

Замість того, щоб говорити, наче людина дізнається щось, ми, висловлюючись суворо психологічно, повинні були б сказати, що вона «відкриває» або «розкриває» те, що вивчає. Насправді вона «відкриває», знімаючи покрив із власної душі, що вбирає в себе поклади основного знання.

Ми говорили – «Ньютон відкрив закон тяжіння». Хіба закон сидів десь у кутку, чекаючи його? Знання цього закону було в його розумі – прийшов час і він знайшов його. Все знання, яке коли-небудь отримував світ, приходило з розуму. Нескінченна бібліотека всесвіту знаходиться в нашому власному розумі. Зовнішній світ дає лише поштовх – спонукання, яке змушує вас вивчати власний розум, який завжди є предметом вашого вивчення. Знання приховано в розумі, як вогонь у кремені. Зовнішні враження є тими ударами, які висікають вогонь – знання; кожен розумовий і фізичний удар, що наноситься душі і яким, так би мовити, з неї висікають вогонь і виявляють силу та значення – є карма в найширшому сенсі слова, ми весь час робимо карму: розмовляємо – це карма, слухаємо – карма, дихаємо – карма, гуляємо – карма, – все, що ми робимо розумово чи фізично, є карма і вона залишає на нас свій слід.

Деякі дії людини мають значення тільки сумарно. Велика справа, по суті, складається з тисячі маленьких. Якщо дійсно ви хочете судити про характер людини, не дивіться на її великі справи – будь-який дурень може стати раз у житті героєм. Спостерігайте за тим, як людина виконує більш звичайну справу. Саме це і дасть вам вказівку щодо характеру. Людина представляє із себе, так би мовити, центр, що привертає до себе всі сили всесвіту і в цьому центрі вона сплавляє їх усі й посилає далі одним великим потоком. Справжня людина і є такий центр (всемогутня – всезнаюча) і вона тягне до себе весь світ, добро і зло, горе і радість – все прагне і горнеться до неї. З них вона утворює потужний потік нахилів, іменованій характером і викидає його з себе.

Маючи здатність сприймати все, вона має силу і випромінювати все. Людьми великої волі були всі незвичайні працівники – велетенські душі, котрі володіли волею настільки сильною, що вона могла перевертати світи – волею, придбаною наполегливою працею протягом багатьох століть.

Гігантська воля, подібна волі Будди чи Ісуса, не могла бути придбана в одне життя, бо ми знаємо, хто їх батьки. Гігантська воля, яку кинули в світ Будда та Ісус – звідки вона взялася? Звідки прийшло це

скупчення сили? Воно повинно було існувати століттями й століттями, розростаючись усе більше й більше, поки не вилилося на людей через Будду та Ісуса, продовжуючи виливатися до сьогодні.

Все це обумовлюється кармою – працею, роботою. Але людина працює, керуючись різними мотивами – без мотиву не може бути роботи. Але чи потрібно працювати заради праці? Ідеальна та людина, яка серед найбільшої тиші і самоти знаходить найбільш інтенсивну діяльність, а серед інтенсивної діяльності знаходить тишу і усамітнення пустелі. Вона знайшла таємницю самовладання. Вона має владу над собою. Вона йде по вулицях великого міста з його гучним рухом, але розум її спокійний, наче вона у печері, куди не проникає жоден звук, а розум її працює напружено весь час. Такий ідеал карми, і досягнувши його, ви дійсно знайдете таємницю праці.

## **КОЖЕН ВЕЛИКИМ Є, НА СВОЄМУ МІСЦІ**

Згідно філософії Санкхья, природа (людини) складається із трьох сил, що іменуються на санскриті – раджас, тамас і саттва. Прояв їх у житті й у фізичному світі ми можемо назвати активністю, інертністю і рівновагою.

Тамас – уособлюється темрявою і бездіяльністю.

Раджас – діяльність, що виражається в тяжінні і відштовхуванні.

Саттва – стан рівноваги між ними.

В кожній людині криються ці дві сили і в різних людях переважає та чи інша з них. Одна людина відрізняється діяльністю, тупістю і лінню. Інша – проявом енергії, активністю, силою. В третій ми спостерігаємо м'якість, спокій, лагідність, породжувані рівновагою між діяльністю і бездіяльністю карми.

Йога має переважне ставлення до цих трьох чинників нашого життя.

Розуміння їх природи і способів їх застосування допомагають нам правильніше працювати. Всі ми маємо поняття про моральність, про обов'язок, але разом із тим ми знаємо, що в різних країнах уявлення про ці поняття значно різняться між собою – що вважається морально в одній країні, іноді абсолютно аморально в іншій. Перший наш обов'язок полягає в тому, щоб не ненавидіти себе.

Для того, щоб іти вперед, потрібно вірити спершу в себе, потім у Бога, бо хто не вірить у себе, не може вірити і в Бога. Тому, необхідно ясно зрозуміти, що обов'язок і моральність змінюються при різних обставинах. Не можна сказати, що людина, яка противиться злу, робить те, що завжди і саме по собі неправильно. Навпаки – в певних обставинах, в яких вона може опинитися, противитися злу може бути святим обов'язком. Великий урок, який ми всі повинні вивчити, полягає в тому, що крайнощі завжди схожі одна на одну: коли вібрації звуку занадто низькі, ми їх не чуємо так само, як коли вони занадто високі. Так само і зі світлом: ми однаково не бачимо як занадто повільні, так і занадто швидкі світлові хвилі.

Однорідна з цим і відмінність між опором і не-опором. Одна людина не противиться тому, що вона слабка або ледача, і не те, що не хоче – не може боротися. Інша людина знає, що якщо вона захоче, вона зможе завдати нищівного удару, проте вона не лише не завдає його, але пробачає ворога і благословляє його.

Той, хто не противиться зі слабкості, чинить гріх і в силу цього, не може отримати ніякої користі від цього, тоді як інший зробив би гріх, чинячи опір.

Отже, ми повинні завжди ретельно зважувати сенс наших слів, коли говоримо про непротивлення або спротив.

Така головна ідея Карма-йоги.

Та людина – карма-йогин, яка розуміє, що найвищий ідеал є непротивлення, знає – непротивлення є вищий прояв сили, який знаходиться в її справжньому володінні і знає, що так званий опір злу, є лише шлях до прояву тієї вищої сили, а саме – непротивлення.

Перш ніж досягти вищого ідеалу непротивлення, людина повинна виконати свій обов'язок і виступити проти зла. Хай вона працює, бореться, рубає з плеча. Непротивлення стане чеснотою тільки тоді, коли вона придбає сили для опору.

Бездіяльності слід всіма силами уникати. Діяльність завжди означає опір. Противтеся всякому злу – моральному і фізичному, і коли ви досягнете успіху в опорі, тоді прийде спокій – непротивлення. Якщо ви

бажається багатства і разом із тим знаєте, що весь світ вважає кожну людину, яка прагне багатства, дуже поганою, то ви можливо і не наважитесь кинутися в перегони за багатством, проте розум ваш буде день і ніч думати про гроші. Це лицемірство і воно ні до чого не приведе. Пориньте в життя світу і тільки після закінчення деякого часу, коли ви вистраждали і насолодились тим, що він в собі має, прийде зречення, а зі зреченням і спокій. Вгамуйте жагу приємного і всього іншого, і після того, як ви її задовольните, настане час, коли ви побачите і переконаєтеся у малій важливості всього цього. Але не задовольнивши свої бажання і не зазнавши результатів такої діяльності, людині неможливо досягти стану спокою, ясності і самозречення.

Кожна людина повинна створити собі ідеал і прагнути провести його в життя.

Це найбільш вірний шлях внутрішнього процесу, ніж прийняття чужих ідеалів, здійснити які людина ніколи не може сподіватися. Але абсолютно неправильно судити чужі прагнення з точки зору свого ідеалу або навпаки. Не можна судити про дуб, порівнюючи його з яблунею, або про яблуню, порівнюючи її із дубом. Єдність у різниці – є планом творіння.

Люди можуть сильно відрізнятись між собою, але в основі їх лежить єдність. Різні індивідуальності характеру і різні класи чоловіків та жінок, є природними різновидами у творінні. Тому, не слід прикладати до них однакового мірила або ставити перед ними однаковий ідеал. Наш обов'язок полягає в тому, щоб заохочувати кожного в його боротьбі і прагненні жити згідно його вищого ідеалу, і в намаганнях наблизити цей ідеал якомога ближче до істини. Прибиральник на вулиці настільки ж великий і славний, як і король на троні. Скиньте короля з його п'єдесталу, змусьте його мести вулицю і подивіться, як він буде себе почувати.

Візьміть прибиральника і подивіться, як він буде керувати державою.

Марно говорити, що людина, яка живе далеко від світу, вище людини, яка живе в світі. Навпаки, набагато важче жити в світі і служити Богу, ніж піти від світу і вести вільне життя. Страх – ознака слабкості. Людина повинна виконати свій обов'язок, не звертаючи уваги на глузування і знуцання світу. Кожен великий на своєму місці, але обов'язок одного не може бути обов'язком іншого.

## СЕКРЕТ ПРАЦІ

Духовне знання є єдине, що може знищити наші нещастя назавжди. Будь-яке інше знання задовольняє наші потреби лише тимчасово. Тільки з придбанням духовного знання і вдосконаленням, знищується назавжди здатність потребувати. Тому, найважливішою допомогою людині є допомога духовна. Духовно сильна і здорова людина буде сильною і в інших царинах, якщо вона того забажає.

Якщо людина не володіє духовною силою, навіть її фізичні потреби не будуть належним чином задоволені.

Слідом за духовною допомогою йде допомога інтелектуальна – дар знання набагато вище дару їжі або одягу, він навіть дорожче життя, бо справжнє життя людини полягає у знанні. Знання – це життя. Незнання – смерть. Але життя має дуже малу ціну, якщо воно проходить у темряві, нещасті і скорботі. Наступною, за порядком, іде фізична допомога людині.

Отже, розглядаючи питання про надання допомоги іншим, ми завжди повинні остерігатися помилки думати, що фізична і матеріальна допомога – головна і єдина, яку можна надати людині. Вона не тільки остання, але і найнезначніша, бо не може дати тривалого задоволення. Страждання, яке відчувається при голоді, проходить тільки-но голод вдоволено, але голод знову повертається, а мої страждання припиняться тільки тоді, коли я буду задоволений назавжди. Тоді й голод не зробить мене нещасним і ніякі страждання або горе не здатні будуть мене засмутити.

Таким чином, найвища допомога – це допомога, яка зміцнює нас духовно, за нею – допомога розуму, а потім – допомога фізична.

У Бхагавад-гіті постійно повторюється, що всі ми повинні невпинно працювати, але всяка праця за своєю природою складається з добра і зла. Немає роботи, яка де-небудь не принесла б шкоди. Добре діяння відіб'ється на нас добром, зло – злом. Але добро і зло – ланцюги душі.

Рішення, якого досягає Бхагавад-гіта стосовно цієї природі праці, що створює кайдани, полягає в тому, що ми не повинні прив'язувати себе до роботи, яку ми робимо. Тоді вона не зв'яже нашу душу. Ми повинні намагатися зрозуміти, що значить ця неприхильність до роботи. Слово «самскара» можна досить точно передати поняттям «вроджена схильність».

Користуючись порівнянням розуму з озером, можна сказати, що в розумі всяке хвилювання, стихаючи, не проходить зовсім, залишає слід – можливість у майбутньому знову з'явитися. Цей слід і можливість нового прояву минулого в розумі і є те, що називається «самскара».

Кожна робота, яку ми робимо, кожен рух тіла, кожна думка залишає слід у розумі і навіть якщо ці сліди і враження не видно, вони завжди досить сильні, щоб діяти в глибині розуму підсвідомо. Те, що ми являємо собою в кожен дану хвилину, обумовлюється загальним підсумком цих вражень розуму. Те, що я представляю собою в даний момент, є результат спільної дії усіх вражень мого минулого життя. Цей результат і є характер. Погані враження завжди діяльні і вплив їх повинен, по необхідності, бути поганим. Людина поганих вражень буде поганою проти своєї волі.

Загальна сума її вражень створює в ній сильне спонукання до вчинення поганих учинків. Вона буде, ніби знаряддям цих вражень і вони будуть примушувати її робити зло. Подібним чином, якщо людина має гарні думки й робить добрі справи, загальна сума вражень, складена цими думками і справами, буде доброю і вона буде змушувати її робити добро також поза її волею.

Внутрішні схильності зупинять її від поганих учинків, бо вона вже під владою добрих нахилів. Як черепаха, яка сховалася в панцир, можна вбити або розбити, але не змусити вилізти назовні, так і характер людини, яка панує над своїми мотивами і органами, встановлено назавжди. Вона керує своїми власними внутрішніми силами і нічого не може їх викликати назовні проти її волі. Шляхом такого постійного відображення в розумі гарних думок і гарних вражень, схильність до вчинення добра міцніє і в результаті, ми відчуваємо себе спроможними керувати органами почуттів і нервовими центрами. Таким чином встановлюється характер – таким шляхом людина досягає істини.

Тоді людина може бути в якому завгодно товаристві і для неї немає небезпеки в тому, що вона почне кому-небудь робити зло. Існує стадія ще вище цієї схильності до добра – це бажання звільнення. Ви повинні зрозуміти, що свобода душі є мета всіх Йоги і кожна Йога веде у кінці до цього результату.

Звільнення означає повну свободу – свободу від кайданів добра, так само як і кайданів зла. Погані схильності слід витіснити добрими, а погані враження розуму слід видаляти свіжими хвилями хороших, поки все погане майже зникне або буде придушено, й буде перебувати під суворим контролем у дальній частині розуму. Але після цього гарні нахили також слід перемогти. Таким чином людина «прив'язана» стає «неприв'язаною».

Працуйте, але не дозволяйте справі або думці створювати глибоке враження на розум. Хай ці враження, як хвилі, приходять і йдуть. Нехай величезні результати, отримувані від роботи м'язів або мозку, не створюють на вашу душу глибокого враження. Природа існує тільки для виховання душі – іншого сенсу в ній немає. Вона існує тому, що душа повинна володіти знаннями і через знання звільнитися. Якщо ми будемо це пам'ятати завжди, ми ніколи не будемо прив'язані до природи, ми будемо знати, що природа – це книга, яку ми повинні прочитати, і що коли ми придбаємо справжнє знання, книга втратить для нас своє значення. Замість цього, однак, ми ототожнюємо себе з природою. Ми думаємо, що душа – для природи і дух – для тіла, і як каже відомий вираз, ми думаємо, що «людина живе, щоб їсти», а не «їсть, щоб жити».

Постійно потрапляючи на цю помилку, ми дивимося на природу як на самих себе і прив'язуємося до неї, а це приростання справляє глибоке враження на душу, що зв'язує нас і змушує нас працювати не для свободи, а для рабства. Вся суть цього вчення полягає в тому, щоб ми працювали як вільні господарі, а не як раби.

Працуйте безперервно, але нехай ваша робота не буде рабською працею. Працуйте вільно. Працуйте в любові. В рабі не може бути істинної любові, бо любов ніколи не приходиться, якщо немає волі.

Якщо ви купите раба, закуєте його в ланцюги і змусите його працювати на вас, він буде працювати, як машина, але без любові до цієї праці і це буде егоїстична праця – праця рабська.

Будь-яке діяння любові приносить щастя. Немає такого акту любові, який не приносить би з собою миру і достатку. Реальне знання, реальне буття і справжня любов завжди з'єднані одне з одним і всі три становлять одне. Де є одне з них, там є і два інших – це три аспекти одного – єдиного буття, знання, блаженства. Коли це буття стає відносним, ми бачимо його як світ. Тоді знання в свою чергу зводиться до знання мирських речей. Блаженство становить основу будь-якої істинної любові, яку пізнають серцем людським. Тож, справжня любов ніколи не може завдавати страждань ні тому, хто любить, ні тому, кого люблять.

Припустимо, що чоловік кохає жінку і бажає володіти нею, як своєї виключною власністю і ревниво ставиться до кожного її руху. Він хоче, щоб вона була його рабинею, щоб вона була весь час поруч із ним, їла і рухалася за його бажанням. Він її раб і хоче, щоб вона була його рабинею. Це не кохання. Це щось на зразок важкої прихильності раба, що прикидається коханням. Таке відчуття не може бути коханням, бо воно обтяжливе. Якщо жінка не виконує його бажань, вона приносить такій людині страждання. У справжнього кохання немає важкої реакції – воно приносить лише почуття блаженства. В іншому випадку це не кохання, а щось інше, зазвичай прийняте за кохання.

Коли вам вдається любити світ, весь всесвіт, близьких людей, таким чином, щоб у вас не виникало почуття ревності або страждання, тоді ви близькі до стану неприв'язаності.

Де є прихильність – прив'язаність до земних речей, там, ви повинні знати, є просто фізичний потяг одних частинок матерії до інших. Це і є те, що притягує два тіла, одне до іншого, і створює в обох страждання, якщо вони не можуть зблизитися. Але де є справжня любов, вона не залежить від фізичної прихильності. Люди можуть кохати одна одну, перебуваючи на відстані тисячі миль. Їхнє кохання не зміниться від цього, воно не помре і ніколи не створить страждань. Якщо ви будете незмінно займати становище подавця, і все, що ви даєте, буде вільне стосовно світу, без будь-якої думки про нагороду, тоді ваша робота не створить вам «прихильності». Прихильність до результатів роботи з'являється лише у того, хто очікує нагороди за неї. Якщо праця, подібна до праці раба, породжує егоїзм і прихильність, то праця володаря свого розуму створює блаженство неприв'язаності.

## ЩО ТАКЕ ОBOB'ЯЗОК

Ідея обов'язку різна у різних народів і ми знаходимо, що існують різні ідеї обов'язку, мінливі згідно різних положень у житті, історичних періодів і національностей. Точно визначити термін «обов'язок», як і кожне абстрактне поняття, неможливо. Ми можемо скласти собі уявлення про обов'язок, лише знаючи його практичну дію і результати. Звичайна ідея обов'язку полягає в тому, щоб слідувати у вчинках велінням своєї совісті.

Умови, в яких людина народжується, і становище, яке вона займає, в значній мірі визначають її розумове і моральне ставлення до різних форм діяльності. Тому, обов'язок кожного полягає в тому, щоб робити ту справу, яка буде підносити і ушляхетнювати її, відповідно до ідеалів того народу або суспільного ладу, до якого вона належить.

Людина, яка робить нищу роботу, під її впливом не стає низькою. Не можна судити про людину по природі і властивостям її обов'язків, але можна судити про неї по тому, як вона їх виконує. Проте діяльність, заснована на почутті обов'язку, приводить нас до роботи, яка перестає бути обов'язком. Тоді будь-яка робота робиться служінням тому богу, в якого людина вірить, і відбувається як би сама для себе, а не заради побічних результатів. Мета філософії обов'язку полягає в ослабленні нижчого «Я» для того, щоб могло проявитися справжнє – вище Я. Філософія обов'язку прагне зменшити марну трату енергії на нижчій площині буття для того, щоб душа могла проявлятися у вищій діяльності. Це досягається завдяки постійному знищенню низьких бажань, чого суворо вимагає філософія обов'язку. Обов'язок не часто буває солодким. Шлях його гладкий лише коли він рухається любов'ю. При відсутності ж її, виходить постійне тертя. Обов'язок солодкий лише коли йому сприяє любов, а любов сяє лише при свободі. Але хіба можна назвати свободою рабство в якому ми часто перебуваємо у гніві, у ревностях і у сотнях інших дрібниць, які займають нашу увагу і почуття протягом дня? В усіх цих шорсткостях, що зустрічаються нами в житті, найвищий вияв свободи полягає в тому, щоб зовсім не реагувати на них.

Цнотливість – перша чеснота у чоловіка і жінки, й не часто можна знайти чоловіка, який не міг би бути повернутий на праведний шлях лагідною, люблячою і цнотливою дружиною, як би далеко він від нього не відхилявся.

Якби всі жінки були такі добрі й чисті, як можна було б припускати судячи з їх власних постійних тверджень, то я переконаний, що не було б жодного розбещеного чоловіка в світі.

Добра і цнотлива жінка, яка дивиться на кожного мужчину, крім свого чоловіка, як на свою дитину і проявляє до них материнське ставлення, придбала б таку величезну силу від своєї чистоти, що не було б жодного мужчину, яким би грубим він не був, який би не відчував у її присутності, що він вдихає атмосферу святості. Точно так само і кожен чоловік повинен дивитися на всіх жінок, крім своєї дружини, як на дочку або сестру. І людина, яка має бути духовним учителем, повинна дивитися на кожну жінку, як на свою матір і поводитися з нею належним чином.

Становище матері – найвище у світі, бо це місце, на якому можна навчитися вищій безкорисливості і проявляти її. Обов'язок матері – думати спочатку про своїх дітей, а потім – про себе. Але якщо замість цього батьки думають спочатку про себе, то результатом буде те, що стосунки між батьками і дітьми стануть такими ж, які бувають між птахами і пташенятами, які не впізнають своїх батьків, тільки-но трохи підростуть.

Єдиний спосіб сходження складається у виконанні найближчого чергового обов'язку. Набуваючи таким чином сили, ми поступово досягаємо найвищого стану.

Таємниця праці полягає в тому, щоб «з'єднати мету і засоби воедино, коли ти робиш якусь роботу». Не думай в цей час ні про що, крім неї. Твори її як вищу молитву і присвячуй їй усе своє життя, поки ти її робиш.

## **МИ ДОПОМАГАЄМО СОБІ, А НЕ СВІТУ**

В будь-якій релігії є три частини: філософія, міфологія і обрядовість. Філософія є сутністю будь-якої релігії. Міфологія роз'яснює та ілюструє її більш-менш легендарними життєписами великих людей, розповідями про дива, події тощо. Обрядовість – це карма. Вона необхідна в кожній релігії тому, що більшість з нас не здатні ще сприймати духовні абстрагованості без символів. Тому символи є для нас великою підмогою і ми не можемо обійтися без символічного зображення ідей. Весь всесвіт – символ, а Бог є та суть, яка ховається за ним.

Цей рід символізму – не тільки створення людини. Не можна сказати, що деякі люди належать до однієї і тієї ж релігії, спільно вигадують певні символи і викликають їх до життя з власних умов. Релігійні символи схильні до природного росту.

Існує багато інших аспектів науки праці. Один з них є знання стосунку між думкою і словом, саме знання того, що може бути досягнуто силою слова. Всі релігії і вчення визнають силу слова, і навіть у такій мірі, що в деяких із них саме творіння приписується силі слова.

Зовнішнє вираження думки Бога є слово, з огляду на те, що перш ніж творити, він думав і хотів. Тому, творіння вийшло зі слова. Серед суєти і натиску нашого матеріалістичного життя, нерви втрачають чутливість і притупляються. Чим старше ми стаємо, тим більше притупляються наші уми і тим більше ми схильні нехтувати явищами, що наполегливо і незмінно повторюються навколо нас.

Однак, людська природа іноді заявляє про себе і ми починаємо дивуватися деяким повсякденним подіям і беремося вивчати їх. Таким чином – здивування є перший крок до отримання світла. Ми бачимо, що звукові символи, крім зовнішнього, філософського і релігійного значення, відіграють визначну роль у людському житті взагалі. Я говорю з вами, не чіпаючи вас, але коливання повітря, створені моєю промовою, проникають у ваше вухо, діють на ваші нерви, створюючи певну дію на ваш мозок. Одна людина називає іншу дурнем. Та схоплюється з місця, стискає кулаки і завдає першого удару по обличчю. Така сила слова. Воно являє велику силу як у філософії, так і в повсякденному житті. Знання цієї сили і вміння володіти нею також становить частину Карма-йоги.

Наш обов'язок до ближніх полягає в тому, щоб робити добро світу. Навіщо ж нам робити добро? Мабуть, для того, щоб допомагати світу, але, насправді, для того, щоб допомагати самим собі. Ми завжди

повинні прагнути допомагати світу, таке повинно бути наше вище спонукання. Але при ретельному розгляді ми бачимо, що світ зовсім не потребує нашої допомоги. Наш світ не був створений для того щоб ми з вами йому допомагали. Вся допомога полягає в тому, що ми самі морально вправляємося. Світ не добрий і не поганий. Кожна людина створює собі сама світ і він здається нам поганим або гарним, залежно від того, як ми ним користуємося.

Він досконалий, тобто він досконало пристосований для призначеної йому мети. Ми можемо бути впевнені, що він буде прекрасно існувати і без нас, і нам нема чого ламати собі голову, як би його облагодіяти. Все ж, ми повинні зробити творіння добра найвищим мотивом у нас, якщо ми усвідомлюємо, що допомога іншим дає велику перевагу. Кожен гарний учинок сприяє нашому очищенню і вдосконаленню. Звідси випливає, по-перше, що ми не повинні забувати, що всі ми боржники, а світ не зобов'язаний нам нічим. Для всіх нас становить велику перевагу те, що нам дано можливість що-небудь зробити для світу. По-друге, існує Бог. Всесвіт не гине і не потребує ні моєї, ні вашої допомоги, бо Бог завжди в ньому присутній. Він не вмирає, він вічно діяльний і нескінченно пильний. Коли весь всесвіт спить, він не спить, він працює невинно і всі зміни та прояви світу виходять від нього. По-третє, світ для нас завжди був і буде поєднанням добра і зла. Світ є великою моральною школою, в якій ми всі повинні вчитися для того, щоб міцніти духовно. По-четверте, ми не повинні ні в якому разі бути фанатиками, тому що фанатизм протилежний любові. Фанатики кажуть: «я ненавиджу не грішників, а гріх», але я готовий пройти яку завгодно відстань, щоб побачити людину, здатну дійсно відокремити гріх від грішників. Легко це сказати. Якщо ми вміємо розрізняти між якістю і сутністю, то ми близькі до досконалості. А потім, чим спокійніше і чим менше роздратовані наші нерви, тим більше ми будемо любити і тим краще ми будемо любити, і тим краще ми будемо виконувати нашу роботу.

## **БЕЗПРИСТРАСНІСТЬ Є ПОВНИМ САМОЗРЕЧЕННЯМ**

Подібно тому, як кожен акт, що виходить від нас, повертається у вигляді реакції, так наші дії можуть впливати і на інших людей, а їх учинки на нас. Ви ймовірно помітили, що в міру того, як люди чинять погано, вони стають все гірше, і в міру того, як роблять добро, вони морально міцніють і навчаються чинити добре скрізь і повсякчас.

Це зростаючий вплив учинків можна пояснити лише взаємодією між людьми. Візьму приклад з фізики: при відомій дії мій розум перебуває в певному стані коливань. Всі уми, що знаходяться в тотожних умовах, схильні будуть підпасти під вплив мого розуму. Якщо в одній кімнаті знаходяться різні музичні інструменти налаштовані на один лад, то якщо взяти ноту на одному з них, усі інші будуть резонансно звучати на одній і тій же ноті. Так і всі розуми, що знаходяться в стані однакової напруги, однаково відгукнуться на одну і ту ж думку. Звичайно, цей вплив думки на розум буде різний, в залежності від відстані та інших причин, але розум завжди відкритий якомусь впливу. Припустимо, що я роблю поганий учинок. Розум мій знаходиться в певному стані коливань і всі розуми у світі, що знаходяться в тому ж стані, можуть підпасти під вплив вібрацій мого розуму, і це взаємний вплив розумів більш-менш сильний, залежно від ступеня напруги.

Розвиваючи далі це порівняння, можна припустити, що подібно тому, як хвилі світла іноді розповсюджуються мільйони років, перш ніж зустрінуть який-небудь предмет, так і уявні хвилі також розповсюджуються сотні років, перш ніж натраплять на розум, який може з ними звучати в унісон. Цілком можливо відтак, що наша атмосфера сповнена подібних уявних коливань – як гарних, так і поганих. Кожна думка, яка виходить із кожного мозку, продовжує, так би мовити, пульсувати, поки не зустріне відповідний предмет, здатний сприйняти її. Кожен розум, здатний на сприйняття цих коливань, реагує на них негайно. Так і людина, чинячи погано, приводить свій розум у певний стан, і вже ніби, існуючі в атмосфері думки, будуть намагатися проникнути в її розум. Ось тому грішник, зазвичай, продовжує робити все більше і більше зла. Вчинки його набувають все більшої інтенсивності. В силу цього, чинячи погано, ми піддаємося подвійній небезпеці. По-перше, ми розкриваємо себе для можливих поганих впливів, що оточують нас, по-друге – ми творимо зло, яке може вплинути на інших. Роблячи зло, ми

шкодимо і собі, й іншим. Роблячи добро, ми приносимо добро і собі, й іншим, і як усі сили людини, ці сили добра і зла черпають свою життєздатність з навколишнього світу.

Згідно Карма-йоги, раз здійснена дія не може бути знищена, поки вона не принесе свого плоду – немає сили в природі, що може перешкодити їй дати свій наслідок. Якщо я роблю погано, я повинен за це постраждати і ніщо у світі не може змінити це. Так само, якщо я зробив гарний учинок, ніяка сила у світі не може перешкодити йому дати добрі плоди. Причина повинна мати свій наслідок і ніщо не може змінити цього закону. Тут виникає дуже тонке і глибоке питання, що стосується Карма-йоги – питання про тісний зв'язок, що існує між усіма діями – як гарними, так і поганими. Ми не можемо чітко розмежувати, що одне безумовно добре, а інше безумовно погане.

Немає вчинку, який не дає одночасно і поганих, і хороших плодів. Той, хто в гарному розпізнає і погане, а в поганому і гарне, пізнав таємницю праці. Далі слід розглядати мету праці. Ми бачимо, що значна більшість людей у всіх країнах думають, що настане час, коли світ буде досконалий і зникнуть хвороби, нещастя і зло. Це прекрасна ідея і відмінна спонукальна сила для натхнення і виправлення необізнаних. Але, заглибившись у тему, ми відразу побачимо, що це неможливо, раз добро і зло складають дві сторони однієї і тієї ж медалі. Що мається на увазі під досконалістю – вираз «досконале життя» – суперечить сам собі. Життя є стан постійної боротьби між нами і всім, що поза нами. Життя протікає не просто і не ясно, вона дуже складна. Ця складна боротьба між чимось всередині нас і зовнішнім життям і є те, що ми називаємо буттям. Отже, з припиненням цієї боротьби припиниться і життя. Під ідеальним щастям мається на увазі закінчення цієї боротьби. Але тоді закінчиться і життя, позаяк боротьба може припинитися тільки з припиненням життя. Ми вже бачили, що допомагаючи світу, ми допомагаємо самим собі. Головна користь роботи для інших полягає в очищенні самих себе. Шляхом постійних зусиль, роблячи добро іншим, ми намагаємося забути про себе – це забуття себе. Людина після багатьох років боротьби нарешті розуміє, що справжнє щастя полягає у викоріненні егоїзму і, що ніхто не може зробити її щасливою крім неї самої.

Найбільший ідеал полягає у вічному і всецілому «самозреченні», в якому немає вже більше «себе», а все – лише «ти». І для позначення того, свідомо чи несвідомо Карма-йога веде нас до цієї мети, існують два санскритських слова: «праврітті», що означає рух до чого-небудь і «ніврітті» – рух геть від чого-небудь.

Праврітті уособлюється тим, що ми називаємо світом. «Я» і «Мое». Воно включає все те, що збагачує це «я» за допомогою грошей, влади, слави і, що за своєю природою прагне захопити, зібрати все в один центр і центр цей є «я». Коли прагнення це починає слабшати, настає «ніврітті» або віддалення – відхід. Тоді вступають у свої права моральність і релігія. Як праврітті, так і ніврітті суть різні види праці.

Ніврітті є основою будь-якої моральності і релігії, і кінцева досконалість її виражається в повному самозреченні, в готовності пожертвувати розумом і тілом для іншого. Коли людина дійшла до цього стану, вона досягла досконалості в Карма-йозі.

Повернемося тепер до одного з наших головних положень. Ми говорили, що не можемо творити добра не роблячи одночасно якогось зла і не можемо робити зла, не роблячи одночасно якогось добра. Як же нам працювати знаючи це? Тому Карма-йога вчить: «Не відрікайся від світу, живи у світі, вбирай його вплив, скільки можеш. Але краще зовсім не працюй, якщо ти будеш робити це для власного задоволення». Якщо світ створений для нас, то ми створені для світу. Найбільше затримує наш рух вперед думка, що світ створений для нашої насолоди. Світ цей створений не заради нас. Мільйони людей залишають його щороку, але світ не відчуває цього, бо вони заміщаються мільйонами інших людей. Світ у такій же мірі створений для нас, як і ми для світу.

Отже, щоб добре працювати, треба спершу позбутися пристрасті. По-перше, не кидайтеся в гущу битви, будьте лише свідками її і продовжуйте працювати. Думати, що хто-небудь залежить від мене і, що я можу ошчасливити іншого, це слабкість. Це переконання викликає пристрасть, а пристрасть породжує всі наші страждання. Ми повинні вселити самі собі, що ніхто у всьому всесвіті, жоден жебрак від нас не залежить – жодна душа. Всі вони отримують допомогу від природи і будуть отримувати її, хоча б населення світу зменшилося на багато мільйонів.



Життя природи не зупиниться заради нас із вами. Нам дається лише блаженна перевага виховувати себе, допомагаючи іншим.

Цей великий урок треба вивчити і коли ми його цілком зрозуміємо, ми ніколи вже не будемо нещасні, ми зможемо без шкоди для себе обертатися в будь-якому середовищі й де завгодно. Коли ви досягнете безпристрасності, то для вас не існуватиме ні добра, ні зла. Лише егоїзм створює межу між добром і злом. Це дуже важко зрозуміти, але з часом, ви дійдете до цього рівня усвідомлення, що ніщо в світі не має влади над вами, поки ви самі не дасте йому цю владу. Ніщо у світі не має влади над індивідуальним «Я» людини, поки воно за власним бажанням або розумінням не втратить свою незалежність.

Таким чином, будучи безпристрасним, ви перемагаєте і заперечуєте чию б то не було владу над собою. Вельми легко сказати, що ніщо не має права діяти на вас, поки ви цього не дозволите. Але якою є справжня відмітна ознака людини, яка не дозволяє чомусь впливати на неї – ні щастя, ні нещастя? Ознака ця полягає в тому, що удача чи невдача не викликає зміни в її розумі – при будь-яких умовах вона залишається однаково непохитною. Людина, яка досягла самовладання, не може більше потрапити під вплив зовнішнього світу. Розум її звільнився. Для того, хто не опанував ще власним розумом, світ сповнений зла і в крайньому випадку є сумішшю добра і зла. Але той же самий світ стане для нас радісним, лишень ми опануємо нашими розумами. Тоді ніщо – ні добро, ні зло – не подіють на нас і ми побачимо, що все на своєму місці – все гармонійно.

Тільки-но наше примарне «я» зникне, весь світ, спершу ніби повний зла, здасться нам самим раєм і повним блаженства. Сама атмосфера його буде для нас благословенна, кожна людська особа стане для нас прекрасною.

Така мета Карма-йоги і така досконалість її в практичному житті. Різні вчення Йоги не суперечать одне одному. Кожне з них призводить нас до однієї і тієї ж мети, й робить нас досконалими. Але кожне потрібно посилено практикувати. Вся таємниця успіху полягає у практиці. Спершу потрібно слухати, потім думати, потім практикувати. Це вірно щодо всіх йогічних вчень разом і кожної Йоги окремо. Правда важко все зрозуміти відразу.

Пояснення всього лежить у нас самих.

Насправді, ніхто ніколи не навчив іншого – кожен з нас повинен вчити сам себе. Зовнішній вчитель дає лише поштовх, що спонукає внутрішнього вчителя працювати над вивченням важких питань, і тоді вони стануть зрозумілі нам силою нашого власного сприйняття і мислення, й ми усвідомлюємо їх у власній душі, і це усвідомлення розвинеться в інтенсивну, потужну силу волі.

Спочатку є почуття, потім прагнення, і це прагнення породжує величезну працездатність, що проникає в кожну жилу, кожен нерв і м'яз, поки все тіло не перетвориться на знаряддя безкорисливої йога-праці, чим і досягається бажаний результат удосконалення самозречення і повної безкорисливості. Досягнення це не залежить ні від догми, ні від доктрини, ні від вірування. Байдуже – чи людина християнин, іудей або язичник. Чи безкорисливі ви – ось у чому питання. Якщо ви безкорисливі, то ви станете досконали, не прочитавши жодної релігійної книги, не відвідавши жодної церкви чи храму. Одні лише бовдури стверджують, що праця і філософія – різні речі. Люди обізнані, цього не говорять. Мудрі розуміють, що відрізняючись одна від одної, філософія і праця, мабуть, у кінці кінців призводять до однієї мети – до досконалості людини.

## СВОБОДА

Слово «карма» крім праці означає і причинність. Будь-яке діяння, робота, вчинок, думка, що створюють дію, називається кармою. Таким чином, закон карми є закон причинності, що неминуче породжує наслідок. Що б ми не бачили, відчували, робили, яка б подія не відбувалася у всесвіті, вона будучи з одного боку результатом минулих справ, стає з іншого боку причиною і чинить свою дію. У зв'язку з цим слід встановити значення слова «закон». Законом називається прагнення цілого ряду явищ повторюватися. Коли явища слідуєть одне за одним або відбуваються одночасно, то ця послідовність або одночасність явищ повториться. Відповідно до вчень філософів, усі наші уявлення про закон встановилися

в силу асоціації. Цілий радий явищ поєднується в нашому розумі з іншими явищами в незмінному порядку і ми негайно відносимо всі наші сприйняття до певних фактів у нашому розумі. Одна думка або, згідно з нашою психологією, одна хвиля, викликана в уявній матерії (читта), повинна породжувати багато однофазних хвиль. Така психологічна ідея асоціації, а причинність – лише один аспект цього великого і всеосяжного принципу. Наступне питання, що вимагає розгляду, полягає у виявленні значення загальності закону.

Всесвіт являє собою ступінь буття, який охарактеризовано санскритськими психологами термінами «Деша, кала, чилітта», або тим, що в європейській психології відповідає поняттям про простір, час і причинність. З цього звісно ж випливає, що закон може бути тільки в межах цього умовного всесвіту. За межами його не може бути ніякого закону. Під всесвітом ми маємо на увазі тільки частину буття, обмежену нашим розумом. Дії закону підлеглий лише світ почуттів і явищ, які ми можемо бачити, чути, відчувати, сприймати розумом, малювати собі уявою, але за межами його буття не може бути піддано закону, тому що причинність не має ніяких прав за межами світу, створеного нашим розумом. Все, що переступає межі нашого мислення і наших почуттів, не пов'язано законом причинності з огляду на те, що в області, яка знаходиться за межами почуттів, немає розумової асоціації явищ, а без такої не може бути і причинності. «Буття» або існування підкоряється закону причинності і підпадає під владу закону тільки тоді, коли воно вдягається у форму і найменування. З огляду на те, що будь-який закон суттю своєю ґрунтується на причинності, вільної волі не може бути. Самі ці слова є протиріччям, бо волю ми знаємо, а все, що ми знаємо, знаходиться у всесвіті. Все ж, що знаходиться у всесвіті обумовлюється простором, часом і причинністю. Все, що ми знаємо або можемо дізнатися, повинно бути підпорядковане причинності, а те, що підкоряється закону причинності, не може бути вільним – воно підпадає під вплив інших факторів і стає, у свою чергу, причиною. Але все, що не було спочатку волею, але яке перетворилося на волю при попаданні у форму простору, часу і причинності, стає знову вільним. З волі воно приходять, перевертається на рабство, але скинувши рабство, знову стає вільним.

Єдиний засіб звільнитися від рабства полягає в тому, щоб переступити межі закону і опинитися по той бік закону – по ту сторону причинності.

Але відмовитися від пристрасті до всесвіту надзвичайно важко. Мало хто цього досягає. В індійських книгах згадується два шляхи до досягнення звільнення. Один із них називається «неті» (не те), а інший – «іті» (це). Перший шлях негативний, другий – позитивний. Шлях негативний – найбільш важкий. Він доступний лише людям дуже високого, виняткового розуму і велетенської волі. І розум, і тіло коряться їх волі, і вони досягають мети. Величезна ж більшість людей вибирає позитивний шлях – шлях, що веде через гущу світу і користується самими путями. Це теж свого роду відмова, тільки вона здійснюється повільно і поступово, шляхом пізнання явищ, насолоди ними, шляхом набуття досвіду і вивчення природи речей до тих пір, поки розум, нарешті, всі їх не відкине і не зречеться їх. Перший шлях відмови пов'язаний з міркуванням. Другий – з працею і досвідом. Перший шлях – шлях Джнана-йоги і характерний відмовою від будь-якої роботи. Другий шлях – шлях Карма-йоги, де робота ніколи не припиняється і де кожна людина у всесвіті повинна працювати.

Так що ж таке Карма-йога? Це пізнання таємниці праці. Ми бачимо, що весь світ працює. Для чого? – Для звільнення, для порятунку.

Все, починаючи з атома і закінчуючи вищою істотою, працює для тієї ж мети – для свободи розуму і волі, тіла і духу. Всі невпинно прагнуть до свободи і тікають від рабства. Карма-йога створює науку про працю і вчить нас, як краще використовувати будь-яку у світі роботу, що виконується. Карма-йога вчить нас ніколи не говорити «моє», не говорити «мій дім» або «моє тіло». Всі труднощі полягають у цьому. Тіло ніколи не належить ні мені, ні вам і нікому іншому. Тіла приходять і йдуть, підкоряючись закону природи, але ми вільні, коли вони присутні при цьому лише як свідки. Отже, Карма-йога вчить придушувати прагнення егоїзму. Якщо ви в силах приборкати егоїзм, то утримуйте його і не дозволяйте вашому розуму потрапити в хвилю егоїзму. Тоді ви зможете спокійно йти у світ і працювати скільки завгодно.

Подивіться на листя лотосу у воді – вода не може замочити їх і пристати до них. Так буде і з вами у світі, коли ви досягнете відчуженості. Але людина, яка відмовилася від життя в будинках, від носіння

багатого одягу, від смачної їжі і пішла у пустку, може зберігати ще багато пристрасті. Її єдина власність – її тіло – може мати для неї величезну цінність і вона буде, можливо, боротися просто заради свого тіла.

## ІДЕАЛ КАРМА-ЙОГИ

Найбільша ідея в релігії полягає в тому, що ми можемо досягти мети різними шляхами. Шляхи ці можна розділити на чотири категорії: а) шлях праці, б) шлях любові, в) шлях вивчення світу, г) шлях вивчення себе. Не слід забувати, однак, що шляхи ці різко не розмежовуються і не виключають один одного, нерідко зливаючись між собою і доповнюючи один одного. Ми даємо їм назви, погодившись із переважним у кожному з них типом діяльності, що зовсім не означає, наче не можна знайти людину, нездатну ні на що інше крім роботи, або молитви, або знання. У кінці, всі шляхи сходяться, з'єднуючись воедино. Всі релігії і всі методи роботи і служіння призводять нас до однієї і тієї ж мети – звільнення – свободи – наскільки ми її розуміємо.

Все, що ми бачимо навколо себе, прагне до свободи – від атома до людини. Весь всесвіт є результатом цієї боротьби за свободу. У всіх поєднаннях кожна частка намагається йти своїм шляхом, відірватися від інших частинок, але ті утримують її. Все в природі прагне до постійного розсіювання. Все, що ми бачимо у всесвіті, має в основі своїй цю жагу свободи. Карма-йога є досягнення звільнення через безкорисливу працю, яка становить сенс людської природи. В силу цього, кожен егоїстичний вчинок затримує досягнення цієї мети, а кожна безкорислива дія наближає нас до неї. Тому, єдиним визначення моральності може бути наступне: те, що егоїстично – аморально, те, що безкорисливо – морально. Але якщо звернутися до подробиць, то справа виявляється не такою простою.

Один і той же вчинок, в одних умовах безкорисливий, а в інших – егоїстичний. Тому, ми можемо дати тільки загальне визначення і надати подробицям вимальовуватися в кожному окремому випадку у зв'язку з особливістю місця, часу і умов.

Карма-йогин може не вірити ні в яку доктрину. Він може не вірити навіть у Бога. Може не запитувати, що таке душа і не думати ні про які метафізичні умовиводи. Він має своєю спеціальною метою здійснення безкорисливості і йому доводиться самому знаходити шляхи, що ведуть до цієї мети. Виникає питання: що таке робота – праця? Що таке надання допомоги світу? Чи можемо ми взагалі допомогти світу? В абсолютному значенні – ні. У відносному сенсі – так.

Світу не можна надати постійне або вічне зростання добра. Якби це було можливо, то світ не був би нашим справжнім світом. Ми можемо втамувати голод тільки на якийсь час, але потім людина знову захоче їсти. Кожне задоволення, що доставляється нами людині, має найбільш короточасне значення. Ніхто не може радикально змінити вічно переміжну лихоманку радості і страждання. Тому, неможливо говорити про вічне щастя світу. Ми не можемо додати щастя світу так само, як і не можемо збільшити його страждання. Загальний підсумок страждань і радості на землі залишиться завжди незмінним, ми тільки переміщаємо їх з місця на місце, але він від цього не збільшується і не зменшується. Цей прилив і відлив – підйом і падіння – притаманні самій природі світу.

Думати інакше настільки ж нелогічно, як уявляти життя без смерті. Це досконала безглуздість, бо сама ідея життя має на увазі смерть, а сама ідея радості життя має на увазі страждання. Життя і смерть складають тільки різні вирази одного і того ж явища, що розглядається з різних точок зору. Вони представляють підйом і падіння однієї і тієї ж хвилі, і утворюють одне ціле. Одна людина дивиться на аспект падіння і стає песимістом, інша – на аспект підйому і стає оптимістом.

У чому ж полягає відмінність між людиною і людиною? Головним чином у розумі.

В даний час ніхто крім божевільного не скаже, що ми всі народилися з однаковими розумовими здібностями. Поки світ стоїть, буде відбуватися і утворення відмінностей, і досконала рівність настане лише тоді, коли закінчиться цикл творчості. До тієї хвилини рівності бути не може. Подібно тому, як нерівність необхідна для самої творчості, так необхідна і під час визволення та повернення до Бога, бо якби не було боротьби, не було б і творчості. Відмінності між цими двома силами і обумовлюють спонукання людей. Мотиви ці діють безперервно, причому одні прагнуть до рабства, інші до свободи. Ми знаємо тепер, що таке рабство. Воно безперервне і становить одну з основних частин природи.

Навіть якби весь світ жив вічно, наша мета – свобода і безкорисливість, і згідно Карма-йози, мета ця досягається працею – роботою. Найкраще працює той, хто працює без усякого особистого мотиву – не через гроші, не через славу, не через будь-що інше.

І коли людина може працювати так – без усякої пристрасті, вона стає Буддою і від неї виходить така сила праці, яка може змінити весь світ.

Така людина є вищий ідеал Карма-йоги.